

Методологічні основи навчання майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва орнаментальної композиції плетеного гачком мережива

Анотація. У статті обґрунтовано об'єктивну доцільність, методологічні особливості навчання майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва орнаментальної композиції плетеного гачком мережива. Сформульовано педагогічні умови викладання орнаментальної композиції плетеного гачком мережива як одного з ефективних засобів розвитку композиційного мислення, формування професійної спрямованості, розвитку творчої активності. Визначено вихідні положення теоретичних основ викладання композиції орнаменту плетеного гачком мережива.

Ключові слова: учитель трудового навчання та технологій, педагог професійної освіти, фахівець образотворчого та декоративного мистецтва, педагогічні умови, орнаментальна композиція, плетене гачком мереживо.

Abstract. The article substantiates the objective expediency, methodological peculiarities of training of future teachers of vocational training and technology, teachers of vocational education and specialists of fine and decorative art of ornamental composition of crocheted lace. The pedagogical conditions of teaching ornamental composition of crocheted lace are formulated as one of the effective means of development of compositional thinking, formation of professional orientation, development of creative activity. The initial provisions of the theoretical foundations of teaching the composition of ornament of crocheted lace are determined.

Keywords: teacher of labor training and technology, professional education teacher, specialist of fine and decorative arts, pedagogical conditions, ornamental composition, crocheted lace.

Постановка наукової проблеми. Народне декоративно-ужиткове мистецтво набуло визнання в Україні та за кордоном. У нинішньому світі, коли активно відбуваються глобалізаційні процеси, які нівелюють особливості національних культур, саме через народну культуру, народну творчість, народне мистецтво народи світу є цікавими для чужоземців своєю самобутністю й несхожістю на інших [4, с. 96]. Тому в умовах сьогодення особливо актуальною є проблема відродження українських народних ремесел. Оволодіння молоддю надбаннями народу підносять свідомість особистості на вищий щабель, наповнюють життя й діяльність високими громадськими цілями, сприяють її входженню у світ художньої культури та формують її національні почуття, створюють підґрунтя для її духовно-естетичного виховання [11, с. 221]. У процесі професійної підготовки студентів, які навчаються у педагогічних закладах вищої освіти (ЗВО) за спеціальностями 014 Середня освіта (Трудове навчання та технології), 015 Професійна освіта (Сфера обслуговування), 023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація викладання декоративно-ужиткового мистецтва має суттєве значення для розвитку таких якостей, як потреба у творчій діяльності (творча активність), художнє мислення, збагачення спеціальним досвідом декоративного мистецтва. Народне мистецтво виступає потужним каталізатором формування художнього смаку. Декоративно-ужиткове мистецтво – одна з найважливіших галузей сучасної культури, оскільки бере участь у створенні навколишнього середовища, в оформленні будь-якого процесу життєдіяльності людини. Воно нерозривно пов'язане з естетичними ідеалами сучасності та з досягненнями минулого. Матеріальність робить цей вид мистецтва найпоширенішим і зрозумілим, саме в цьому матеріальному вигляді мистецтва зародилися основи композиції, які є пропедевтичними для багатьох сучасних напрямів мистецтва.

Специфіка творів декоративно-ужиткового мистецтва полягає в тому, що відображення дійсності відбувається не тільки через посилення інтерпретаційної форми живої природи, а й через організацію певним чином фактурних, колірних і пластичних властивостей просторової форми. Властивості просторової форми і засоби гармонізації цих властивостей створюють своєрідну мову, зокрема мову основ композиції декоративно-ужиткового мистецтва. Навчання майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва основ композиції є однією з передумов їхньої професійної підготовки, оскільки сприяє розвитку творчої діяльності та розуміння сутності декоративно-ужиткового мистецтва.

Слід зазначити, що спілкування з творами декоративно-ужиткового мистецтва сприяє виробленню бажання осмислювати їх художнє значення, узагальнювати й виявляти закономірності,

виробляти індивідуальний підхід до вирішення питань, а особиста участь у створенні предметів декоративно-ужиткового мистецтва стимулює творчу активність.

Короткий аналіз досліджень проблеми. Окремі питання декоративно-ужиткового мистецтва неодноразово знаходили своє відображення у працях науковців, зокрема Є. Антонович, К. Духанін обґрунтували підходи до класифікації видів декоративно-ужиткового мистецтва; О. Рудницька, М. Каган, Р. Захарчук-Чугай охарактеризували функції декоративно-ужиткового мистецтва. Проблема психолого-педагогічного та виховного потенціалу декоративного та образотворчого мистецтва в загальній системі освітнього процесу присвячені дослідження О. Єнтіс, Н. Кузан, Т. Мацейків, В. Мусієнка, В. Радкевич, Л. Савки, С. Чебоненка та ін. Необхідно відзначити особливу важливість формування у майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва художнього, зокрема, композиційного мислення під час навчання декоративного мистецтва.

Питання розвитку та формування композиційного мислення студентів були предметом досліджень таких науковців, як А. Куликова, Н. Меньшикова, Л. Панкратової, С. Данілушкіна. Проблема впливу композиційного мислення на формування творчої особистості досліджують у своїх працях культурологи, мистецтвознавці, філософи культури, а також педагоги та психологи, а саме: Є. Антонович, Д. Богоявленська, Я. Василькевич, Є. Гергель, О. Лобода, О. Максименко, Л. Міщиха, Ю. Музиченко, Н. Ніколайчук, М. Пічкур, О. Семенова, М. Стась та інші.

Аналіз наукових праць доводить, що декоративно-ужиткове мистецтво розглядається як один з істотних компонентів в освітній діяльності. Проте, проблема застосування у практиці навчання студентів орнаментальної композиції плетеного гачком мережива не розглядається у зазначених дослідженнях.

Мета статті полягає в обґрунтуванні об'єктивної доцільності, методологічних особливостей навчання майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва орнаментальної композиції плетеного гачком мережива.

Виклад основного матеріалу. Орнамент плетеного гачком мережива – своєрідна і складна художня система. Мереживоплетіння має свою художню мову, складовою якої є специфічні композиційні структури, властиві тільки художньому мереживоплетінню.

Навчання орнаментальної композиції плетеного гачком мережива передбачає виховання особливих якостей студента як творчої особистості, оволодіння необхідними знаннями, вміннями, навичками образотворчої, декоративної, конструктивної діяльності. Це має сприяти формуванню вміння здійснювати декоративну стилізацію реальних об'єктів і мотивів, створювати орнаментальну композицію на основі стилізованих мотивів, уміння висловлювати своє власне ставлення до мистецтва та дійсності.

Під час навчання у студентів формується особливий підхід до композиції мереживних виробів, її поліваріантності, закріплюється стійкий інтерес до народного мистецтва. Через осягнення художніх образів мережива студенти засвоюють можливості ширшого використання їх у художній практиці. Специфіка мережива, його художня краса дає змогу розвивати такі якості, як інтуїція й уява, концентрує творчий потенціал студентів.

Виявлення методологічних і дидактичних особливостей викладання декоративно-ужиткового мистецтва як поліваріативного процесу покладено в основу формулювання педагогічних умов викладання декоративно-ужиткового мистецтва, зокрема орнаментальної композиції плетеного гачком мережива як одного з ефективних засобів розвитку композиційного мислення, формування професійної спрямованості, розвитку творчої активності:

- розроблення методичних основ навчання орнаментального мистецтва ґрунтуватиметься на глибокому засвоєнні традицій художнього плетіння мережива, виходячи з основних закономірностей народного мистецтва як типу художньої творчості;
- навчання орнаментальної композиції плетеного гачком мережива будуватиметься з урахуванням психолого-педагогічних особливостей та індивідуальних творчих здібностей студентів;
- організація освітнього процесу відбуватиметься на основі сучасної науково обґрунтованої методики викладання з урахуванням спеціальних цілей, завдань і змісту навчання композиції орнаменту плетеного гачком мережива: активізація процесу навчання та формування спеціальних образотворчих умінь і знань; навчання за принципом відповідності фазам творчого процесу; формування художньо-композиційного мислення та професійного спрямування навчання з використанням розроблених методичних аспектів навчання орнаментальної композиції плетеного гачком мережива; застосування спеціально розроблених наочних засобів тощо;
- виконання студентами творчих практичних робіт передбачатиме дотримання закономірностей розроблення традиційних і творчих орнаментальних композицій на основі спеціально сформованого

погляду на композицію як універсальний метод декоративно-ужиткового мистецтва;

- складову методичних основ навчання орнаментальної композиції становитиме спеціально розроблений навчально-методичний та інформаційний комплекс.

Система навчання у ЗВО становить комплекс лекційно-практичних, семінарських, самостійних занять студентів. Особливості фізіології вищої нервової діяльності та людського сприйняття зумовлюють організацію освітнього процесу майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва на основі вербально-мовних і зорово-образних форм і методів наочного навчання. При цьому важливу роль відіграють самостійні роботи, під час яких виявляються якість засвоєння матеріалу, прогалини в знаннях, відбувається самовиховання та самоактуалізація особистості.

Розроблення теоретичних основ викладання композиції орнаменту базується на нових підходах в галузі дидактики, художньої методики вищої освіти на матеріалі орнаментальної композиції плетеного гачком мережива та реалізується з урахуванням таких вихідних положень:

- історико-культурологічний підхід дає змогу розглядати різні явища в народному мистецтві в їх цілісності та історичному розвитку;

- художньо-естетичний підхід спрямований на виявлення специфіки художньо-образної системи народного мистецтва та водночас відображає «загальне» у взаємодії народного мистецтва з іншими типами художньої творчості в системі культури;

- комплексний підхід до розроблення змісту спеціальних дисциплін і методики їх викладання;

- поєднання методів теоретичного та практичного навчання;

- урахування регіональних особливостей народного мистецтва, що визначаються етнічними традиціями, історико-культурними зв'язками населення, сформованістю етно-педагогічних традицій регіону;

- урахування цілей і завдань розвитку особистості в контексті концепції мистецької освіти в цілому.

Професійні інтереси студентів сприяють тому, що творча активність набуває форми осмисленого формулювання професійно значущих проблем, постановку пізнавальних і розвивальних завдань, спрямованих на перспективу розвитку та самовираження. Передумовою ефективного засвоєння матеріалу постає пошукова активність, яка сприяє творчій інтерпретації раніше засвоєних знань, умінь і навичок. Творча діяльність є головною умовою особистісного зростання, самореалізації і професійного становлення.

Добір методів, прийомів і засобів навчання, з одного боку, залежить від рівня сприйняття, розвитку мислення, пізнавальних процесів, здібностей, сформованості спеціальних навичок, а з іншого – визначається вузькоспеціальними цілями формування професійних та особистісних якостей студента. Суттєва відмінність у темпах творчого розвитку визначається не тільки рівнем загальнохудожньої підготовки, а й індивідуально-типологічними особливостями особистості.

Раціональна організація навчання сприяє формуванню художньо-творчих потреб, розвитку творчих здібностей і реалізації їх в образотворчій, прикладній та педагогічній діяльності. Розвиток художнього та композиційного мислення у майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва засобами орнаментальної композиції плетеного гачком мережива є актуальним, оскільки загальні навички художнього й композиційного мислення, що розвиваються під час навчання малюнку, живопису та ін., недостатні. Типовими є випадки, коли студент, який володіє реалістичним живописом і академічним малюнком, є абсолютно безпорадним у вирішенні завдань уявної композиції, декоративного узагальнення, абстрагування, стилізації.

Слід зазначити, що виховання професійного художнього та композиційного мислення сприяє не тільки збагаченню світогляду, а й правильному розумінню методики викладання мистецтва – кінцевої мети художньо-педагогічної освіти.

Важливими чинниками під час навчання орнаментальної композиції плетеного гачком мережива є:

- цілеспрямованість процесу викладання композиції плетеного гачком мережива в оволодінні студентами основами знань, умінь і навичок у теоретичній та практичній художньо-творчій діяльності. Цілеспрямованість дає змогу самостійно й особистісно забарвлено осягати декоративно-ужиткове мистецтво, долучаючись до його поліваріативного змісту. В основі цілеспрямованості визначаються дидактичні функції декоративно-ужиткового мистецтва як дисципліни образотворчого спрямування;

– систематичність як сукупність теоретичних і практичних знань про професійне, народне, декоративно-ужиткове мистецтво як організація цілісного освітнього процесу, що передбачає єдність пізнавальних, творчих і мотиваційно-опосередкованих завдань за роками навчання.

Проведений аналіз мистецтвознавчої, психолого-педагогічної та методичної літератури, а також досліджень з проблем методики викладання образотворчого та народного декоративно-ужиткового мистецтва дав змогу визначити місце і роль народного орнаментального мистецтва, зокрема орнаментальної композиції плетеного гачком мережива в системі професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва.

Орнаменту плетеного гачком мережива притаманні принципи та основні закони побудови орнаментальної композиції, що відомі у світовій практиці, а також всі засоби художньої виразності в орнаменті – основний мотив, ритмічний лад, композиційний центр, симетрія, стилізація, рапорт і ін.

Висновки. На основі системно-комплексного підходу ми можемо сформулювати такі висновки:

– включення в систему вищої педагогічної освіти орнаментального мистецтва художнього мереживоплетіння гачком має низку відмінних характеристик, властивих не тільки народному мистецтву в цілому, а й орнаментальним культурам світу;

– зміст і методика викладання орнаментальної композиції плетеного гачком мережива як компоненту декоративно-ужиткового мистецтва потребує відображення в навчально-методичному комплексі;

– розроблення науково-обґрунтованої моделі навчання майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва орнаментального мистецтва має носити системно-комплексний характер і включати в себе три основні компоненти: теоретичну підготовку – формування комплексу знань про орнаментальне мистецтво плетеного гачком мережива, закони його розвитку, знання його застосування під час складання орнаментальних композицій, загальні закони та категорії композиції; художньо-практичну підготовку – вміння розробити й уміло застосувати народний традиційний орнамент у виконанні на практичних заняттях композиційного проекту виробу, освоєння традиційних технологічних прийомів плетіння гачком мережива; методичну підготовку – володіння комплексом знань, умінь і навичок з художнього мереживоплетіння та використання їх у професійній діяльності.

Список використаних джерел:

1. Zuziak Tatyana, Marushchak Oksana. Formation of artistic-aesthetic competence means of decorative and consumer art: content and structure of phenomenon. *Development of modern science: the experience of European countries and prospects for Ukraine: monograph / edited by authors.* Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2019. P. 17-40. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-571-78-7> 18.

2. Marushchak O.V., Zuziak T.P., Savchuk I.V. Formation at students of pedagogical higher education institutions of esthetic idea by means of national ornament. *Modern Scientific Researches: The International Scientific Periodical Journal.* Yolnat PE, Minsk, Belarus, 2020. Issue 11. Part 1.C. 31-38. DOI: 10.30889/2523-4692.2020-11-01-033

3. Глуханюк В.М., Соловей В.В. Структура професійно-педагогічної культури вчителя трудового навчання в умовах компетентнісного підходу. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи.* Умань: ВПЦ «Візаві», 2018. Вип. 58. С. 68-76.

4. Зузяк Т.П., Марущак О.В. Методологічні передумови формування у майбутнього вчителя трудового навчання та технологій технологічної компетентності. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.* Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2019. Вип. 26. Том 1. С. 148-153. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/26.195826>.

5. Кравченко Я. Димлене диво. *Пам'ятки України.* 1989. № 1. С. 96-102.

6. Марущак О., Савлук В., Свята М. Формування творчих здібностей майбутніх учителів трудового навчання та технологій засобами декоративно-ужиткового мистецтва. *Science, research, development. Pedagogy: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, (27.02.2019-28.02.2019, м. Лондон).* Warszawa, 2019. № 14. С. 55-59.

7. Марущак О.В., Зузяк Т.П. Зміст поняття художньо-естетичної компетентності педагога в галузі декоративно-ужиткового мистецтва. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми.* Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2019. Вип. 53. С. 185-189.

8. Марущак О.В., Кашуба А.В., Магдич Я.І. Методичні аспекти етнокультурного виховання учнів старшої школи засобами ДУМ. *Актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання та технологій середньої школи: теорія, досвід, проблеми.* Вінниця: ТОВ «Меркьюрі Поділля», 2018. Вип. 1. С. 228-232.

9. Марущак О.В., Недзеленко Ю.А., Ткачук Н.І. Науково-теоретичні основи орнаментальної композиції у професійній підготовці майбутніх учителів трудового навчання та технологій і педагогів професійної освіти. *Dynamics of the development of world science: abstracts of the 7th International scientific and practical conference*. Perfect Publishing, Vancouver, Canada. 2020. Pp. 644-653. URL: <http://sci-conf.com.ua>.
10. Марущак О.В., Магдич Я.І. Інтеграційний підхід у навчанні майбутніх учителів трудового навчання та технологій як умова збереження традицій декоративно-ужиткового мистецтва. *Актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання та технологій: теорія, досвід, проблеми*. Вінниця: ПП Балюк І. Б., 2019. Вип. 2. С. 19-22.
11. Марущак О.В., Романенко Т.М., Шевченко М.О. Декоративно-ужиткове мистецтво як елемент підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій до естетичного виховання учнівської молоді. *Актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання та технологій середньої школи: теорія, досвід, проблеми*. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі Поділля», 2018. Вип. 1. С. 204-207.
12. Марущак О.В., Савчук І.В., Бойчук С.О. Духовно-естетичне виховання учнів ЗНЗ засобами гончарного мистецтва. *Актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання та технологій середньої школи: теорія, досвід, проблеми*. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі Поділля», 2018. Вип. 1. С. 221-225.
13. Марущак О.В. Структура системного підходу до професійної підготовки майбутніх учителів технологій. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2015. Вип. 41. С. 394-399.
14. Миколюк Д.М., Марущак О.В., Панасюк Я.П., Скотар В.Т. Міждисциплінарна інтеграція як засіб формування у майбутніх учителів трудового навчання та технологій професійних компетенцій. *Topical issues of the development of modern science: abstracts of the 8th International scientific and practical conference*. Publishing House «ACCENT». Sofia, Bulgaria. 2020. Pp. 357-366. URL: <http://sci-conf.com.ua>.
15. Цвілик С.Д. Методологія наступності у практичних формах організації навчального процесу. *Актуальні проблеми трудової і професійної підготовки молоді*. Вінниця, 2003. С. 117-121.
Шимкова І.В., Цвілик С.Д., Гаркушевський В.С. Модернізація професійної і технологічної підготовки майбутніх педагогів у контексті розвитку STEAM-освіти. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. Умань, 2019. Вип. 1(19). С. 152-159.